

virket, at kommissionen, som var nedsat til at tage sig af ordningen af ulykkesforsikringen, også fik til opgave at tage sig af sygekasse-spørgsmålet, hvilket endte med at blive dens hovedopgave. Desuden skal det nævnes, at Munck ret kort tid efter udgivelsen af sit skrift blev formand for De forenede sjællandske Sygekasser. Det er ganske nærliggende at antage, at de to sygekassefolks standpunkter har bidraget væsentligt til at bringe dem frem til disse poster, og formodentligt har deres standpunkter også indvirket på udførmningen af sygekasseloven, baseret på hjælp-til-selvhjælps-princippet – eller i hvert fald initieret en offentlig diskussion om, hvordan det var muligt at kombinere selvhjælpsprincippet med offentlige tilskud til sygekasserne – en diskussion, der i sidste instans resulterede i sygekasseloven af 1892.

Hvor meget eller hvor lidt sandhed der er i denne antagelse, må indtil videre stå hen i det uvisse. Givet er det blot, at udførmningen af det karakteristiske danske socialforsikringsprincip, bestående af kombinationen hjælp-til-selvhjælp og frivillighed ikke er en enkelt mands værk, hvilket Strange Petersen dog heller ikke hævder, men formodentligt både resultatet af den offentlige diskussion af arbejderspørgsmålet, dragne konklusioner af forskellige socialstatistiske og nationaløkonomiske undersøgelser, den herskende nationaløkonomiske opfattelse og – måske frygten for, at Socialdemokratiet vandt større og større vælgertilslutning på agitationen for en statslig sociallovgivning.

Man kan ikke med nogen rimelighed forlange, at alle disse aspekter berøres i genudgivelsen af en enkelt persons socialvidenskabelige arbejde. Klart nok må den pågældende persons virksomhed stå i centrum, når der skal skrives en biografisk indledning, selv om det naturligvis ikke nødvendigvis må medføre, at den pågældende person glorificeres, som Strange Petersen ind imellem tenderer mod. Et mere alsidigt kildemateriale kunne

have givet et mere nuanceret billede af Th. Sørensen.

Det vigtigste ved Erik Strange Petersens biografiske indledning er derfor, at han dels ved sine kontante og hastigt dragne konklusioner faktisk rejser en række spørgsmål, som det turde fremgå af nærværende indlæg, og dels – på et mere generelt plan – gør det tydeligt, at arbejderspørgsmålets løsning som studieområde langt fra er et færdigudforsket emne. Måtte genudgivelsen af Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser med Erik Strange Petersens indledning blive signalet til genoptagelsen af dette studieområde, som siden 1930'erne reelt har været forsømt!

John Christensen, Henning Koch og Henrik Stevnsborg: Forskning i kollektive aktioner

I efterhånden en hel del år har det stået klart, at Danmarkshistorien må skrives om. Godt nok har vi aldrig herhjemme oplevet nogen revolution, der kan stå mål med hverken den franske eller den russiske. Men som Danmark – så langt historien rækker – har været indblandet i idelige konflikter og krige for at hævde suveræniteten udadtil, lige så vel har det indenrigspolitiske liv stedse været præget af protest og oprør. Taktfaste råb har gjaldet fra bølgende folkemasser. Sabler har lynet. Stave er blevet trukket. Og brosten har suset gennem luften. Aktionsformerne står ikke tilbage for, hvad andre vesteuropæiske lande kan fremvise: lige fra hoveristrejker og hungeropløb til et bredt repertoire af faglige kampskridt.

En række forskere, 14 i alt, har i bogen Protest og oprør¹ for første gang gjort forsøg på at give en sammenhængende skildring af de kollektive aktioner i Danmark gennem det sidste kvarte årtusinde. Kun ét har de 14 tilfælles: at emnet er konflikt, og ikke konsensus. Ellers er

1. Flemming Mikkelsen (red.): Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700–1985. Modtryk. 1986. 365 s. Kr. 240,-

de vidt forskellige, hvadenten man måler dem med den metodiske eller den teoretiske alen.

I den indledende artikel om *Bondeprotest på Lynderupgård 1781–1802* leverer Birgit Løgstrup en veldokumenteret fremstilling af én af de, forholdsvis hyppige, hoverikonflikter hen mod 1700-tallets slutning, som i høj grad modificerer traditionelle forestillinger om den almægtige godsejer og hans underkuede hovbønder. Tiderne var skiftet, da Mogens Lottrup i 1779 overtog sit nørrejske gods, fuld af ambitiøse moderniseringsplaner; hoverispørgsmålet var reformtidens vanskeligste problem, og lovgivningen var, som Birgit Løgstrup påpeger, ude af trit med samfundsudviklingen. Disse fakta bliver anskueliggjort for godsejer Lottrup med pinagtig klarhed i denne konflikt uden ende, som tog sin start, da Lynderupgårds bønder i 1781 satte hælene i for første gang.

Det kan diskuteres om bønderne vandt, for resultatavlen bliver med tiden ret uoverskuelig. Men så sandt som godsejeren ikke kunne smide dem alle på porten på én gang, havde de – når blot de stod ubrydeligt sammen – reelt ikke meget andet at tabe end tålmodigheden; og den bevarede de stoisk gennem mere end 20 år. Mogens Lottrup stod magtesløs, mens den drypvise kombination af hoverivægring, skattenægtelse og almindelig obstruktion langsomt smeltede ned gennem samtlige kendte, og forældede, konfliktløsningsmodeller. Bistået af skiftende vinkelskriverer udviser dette kollektiv af bønder en imponerende taktisk forståelse for protestens midler, men det vigtigste, den langsigtede strategi, spilles dem i hænde oppefra. Reformtænkningen i København var præcis så distant, geografisk og tidsmæssigt, fra godsdriftens daglige realiteter på Lynderupgård, at den eskalerende konflikt aldrig lod sig opfange. Mogens Lottrup havde desperat brug for hurtige løsninger, holdbare kompromis'er, kort proces ... men opnår konsekvent det modsatte. Og pludselig hvirvler godsejeren og alle hans projekter afsted i et kaskaderende af processuel inerti, som han først slipper ud af ved sin død i 1803. For centraladministrationen blev balancegang vigtigere

end absolut retfærdighed, siger Birgit Løgstrup på s. 42, og det kan være sandt nok, uanset at Mogens Lottrup – for sin part – ville have formuleret det anderledes.

Fra hoverikonflikten på Lynderupgård er der unægteligt et stort spring til *Oprør, spadserengange og lønstrejke i København før 1870*, men Thomas Bloch Ravn slipper både sikkert og overbevisende fra præsentationen af det omfattende stof. Tyngden i fremstillingen ligger klart i 1700-tallet, mens perioden efter skibstømmerstrejken i 1820 – den første egentlige lønstrejke – får en mere kursorisk behandling. Én af grundene hertil er, at Thomas Bloch Ravn i høj grad har kunnet bygge fremstillingen op omkring resultaterne af sin egen forskning i tømmerlaugets store arkiv – som vel at bemærke er helt centralt for forståelsen af periodens faglige uro i dens skiftende forklædninger. Lige så vigtigt er det imidlertid, at forfatteren med sin mentalitetshistoriske tilgang til kilderne formår at indplacere 1700-tallets »arbejdsmarkedskonflikter« i den større sammenhæng, hvori de givetvis hører hjemme – som »manifeste udslag af latente processer og modsætninger i samfundet, uden hvilke de bliver ubegribelige« (s. 49). Denne teoretiske diskussion løber kontrapunktisk gennem den kronologiske fremstilling og åbner nye, frugtbare perspektiver også på periodens mere velkendte konflikter. Et kulminationspunkt ligger der således i den omfattende uro i 1790'ernes begyndelse, hvor den store tømmerstrejke i '94 ikke anskues isoleret som faglig konflikt, men udtrykkeligt sammenkædes med de forud- og omliggende folkelige uroligheder, og derved kan helheden opfattes »som led i reformperiodens sociale og ideologiske understrøm« (s. 69). Sådanne iagttagelser viser ikke vej til *nemmere* forklaringer, men bryder til gengæld igennem til et videre syntesefelt.

Bent Blüdnikow og Bent Christensen bidrager med en artikel om *Jødefejden 1819* i København. Forfatterne har behandlet emnet før (i *Polithistorisk Selskabs Årsskrift* 1982); men selv om – eller måske snarere *fordi* – deres fremstilling af disse uroligheder nu har vun-

det en del i klarhed og perspektiv, undgår man ikke at hæfte sig ved de uløste problemer. F.eks. bliver »Jødefejden« meget nemt hængende i sin egen etiket, og dén fristelse har forfatterne kun i ringe grad søgt at styre udenom. De er ikke blinde for, at antisemitisme kun var én – for os i dag meget flygtig – faktor i en kompliceret forklaringsmodel (se f.eks. s. 98 og 102), men i praksis har de svært ved at pege på andet end det (tilsyneladende) indlysende, nemlig jødehadet, som årsag til de omfattende folkelige uroligheder, der vitterlig rystede hovedstaden i 1819.

Det er sandt nok, at urolighederne indledtes med en byge af kasteskyts mod jødiske butiksruder i Østergade, og jøderne vedblev også med at være et yndet mål for den urolige folkemængde; men et andet gennemgående tema i urolighederne er lige så interessant, nemlig de uafladelige overgreb – verbale som korporlige – på øvrigheds personer af alle grader. Ikke bare menige vægtene og betjente, men også politidirektøren får ørerne i maskinen under dette månedlange, uorkestrerede gadedrama, som – tolket i sammenhæng – mindre har karakter af jødeforfølgelse end af et økonomisk trængt og socialt frustreret byproletariats rastløse jagt på håndgribelige fjendebilleder.

Vagn Wåhlns artikel *Opposition og statsmagt* handler først og fremmest om foreningscensur og -frihed fra omkring 1700 til 1848. Den berører dog tillige spørgsmålet om retten til at ytre sig og forsamlе sig i den enevældige stat. Artiklen er grundigst for perioden 1831 og frem; om perioden før anføres dog gode strøtanker (f.eks. om teatrets betydning for den politiske bevidsthed), men også en del postuler (f.eks. om at bønkrifter til kongen skulle være et åndehul i undertrykkelsen).

På s. 117 nævner Vagn Wåhlin uorganiserede »forsamlinger« f.eks. fangeoprøret i 1817 og Jødefejden i 1819 som få og isolerede tilfælde af sociale spændinger. Han skriver videre, at det synes at være helt centralt, »at der skabtes en række institutionelle kanaler til overførsel ... af det sociale konfliktstof, bl.a. til de kulturelle og politiske sfærer, således at åbne ... konfrontationer som oftest blev und-

gået eller opfanget«. Det er sikkert klart nok, at bondeurolighederne blev neutraliseret ved dannelsen af »Bondevennernes Selskab« i 1846, som betød en alliance med de liberale borgere i København. På den anden side er det ikke troligt, at byurolighedernes stille årtier i begyndelsen af 1800-tallet kan forklares ved en eventuel forgænger for foreningen KRIM, eller ved at gadens parlament skulle lade sig fastholde i salonernes intellektuelle disput. Når det drejer sig om de religiøse vækkelers evne til at forblinde indsigten i de klassemæssige konflikter på landet, står forfatteren tydeligvis på mere overbevisende grund.

Alligevel bliver artiklen ikke spændende og overbevisende nok. Det skyldes, at forfatteren hverken dykker systematisk ned i arkivernes konkrete sager (f.eks. i henhold til kabinetsordren fra 1780 om reguleringen af foreningslivet) eller griber højt nok op i ideologien bag det enevældige styres praksis. Det skulle der ellers være al anledning til, eftersom undersøgelsens hovedhypotese – der præsenteres som et resultat (s. 110) – er, at »det enevældige system var mere smidigt, end dets ideologi lader formode«. Vagn Wåhlin sigter her navnlig til den sene enevælde, der betegnes som henholdsvis den »opinionsstyrede« og den »borgerlige« enevælde. Hvis hypotesen kan bære: var det så, fordi statsmagten rent faktisk var permisiv eller var den »bare« repressiv tolerant?

Kurt Klaudi Klausens artikel *Industrielle konflikter* dækker for så vidt hele tidsspannet fra 1870 og til i dag – ja, i morgen med, viser det sig i den afsluttende diskussion om strejkestatistik, hvor forfatteren fremstår som erklæret utopist, idet uopfyldelige fordringer til kilde materialet rejses med tilbagevirkende kraft. Hermed er antydet et projekt så ambitiøst, at det nok skulle kunne bære nogle afbud undervejs uden at ryge på gulvet; men overbudspolitik er ikke Kurt Klaudi Klausens eneste problem, og desværre heller ikke hans største. Det kan godt være et udtryk for pedantisk krukkeri, når man lader sig irritere over de utallige fejl i tegnsætning, stavning og syntaks, men læsning og forståelse lader sig kun

adskille indtil et vist punkt, og dérfra vil selv den høfligste læser begynde at blokere. Man skal heller ikke underkende den psykologiske effekt af f.eks. at miste et ord allerede i undertitlen: artiklen er et/en historiografisk (?) til behandlingen af strejker i Danmark etc. Man kan gætte på »analyse«, men vælger nok »bidrag« – med skærpet opmærksomhed på det umiddelbart efterfølgende. Her pointerer forfatteren, at artiklen er en historiografisk analyse og ikke en egentlig fremstilling af strejkeudviklingen. Men. I samme åndedræt defineres artiklen som et forsøg på at belyse, »hvordan ... strejkerne ... blev arbejderbevægelsens foretrukne aktionsform og siden behandlet fra forskellig side«. Og dette første *hvordan* peger ildevarslenende bort fra den bebudede historiografiske analyse. Godt nok skildres socialdemokratiets og fagbevægelsens første år og de samme års talrige »skruer«, indtil septemberforliget blev indgået i 1899. Og godt nok skildres, hvorledes »politisk ståsted« (s. 150) farver holdningen til strejkevåbnets brug; men de bange anelser bekræftes, efterhånden som analysen/fremstillingen/oversigten tager fart, og netop ikke form; og forfatteren mister kontrollen med sin uregelmæssige hybrid i en sådan grad, at bare det at lande *mellem* stolene viser sig problematisk.

Retfærdigvis må tilføjes, at en artikel om dette emne, og af dette omfang, ikke kan være uden interessevækkende momenter – navnlig fordi den opfanger meget af den værdifulde forskning, der er publiceret i SFAH's regi gennem de sidste 15 år.

Blide døtre, ømme hustruer, opofrende mødre – det var groft taget de accepterede kvinderoller langt op i det 19. århundrede. Kvinder tav og kvinder led, privat, bag hjemmets fire vægge. Om de, der sprængte denne isolation, stod frem offentligt, og efterhånden også flyttede grænser, skriver Agnete Birger Madsen i *Kvindekamp og kollektive aktioner omkring århundredeskiftet*. Kvindekamp betød organisering. Borgerskabets kvinder gik til kvindebevægelsen, hvis vigtigste mål gennem mange år var lige valgret for mænd og kvinder. Som bekendt kronedes bestræbelserne med held; valgret til kommunale organer fik kvinder i

1908, men til rigsdagen så sent som i 1915. Indtil da var både mænd og medsøstre blevet bearbejdet ved intens agitation. Selv om kvindebevægelsens synspunkter – således som Agnete Birger Madsen tilfulde viser det – blev oplevet som særdeles provokerende, kan man dårlig kalde den borgerlige kvindebevægelse militant. »Offentligheden måtte ikke stødes«, lød parolen, »men derimod vindes« (s. 189).

Anderledes med arbejderkvinderne. Også *de* havde valgretten på programmet, men for deres vedkommende var det snarere de nære, faglige problemer, der gav anledning til aktion. Fabrikkerne var nemlig ikke sjældent de rene enevoldskonger, gamle patriarker af værste skuffe, som udover at tilbyde en løn, der lå langt under mændenes (godt det halve af en faglært arbejders og omkring $\frac{3}{4}$ af en ufaglærts), ledede og fordelte de arbejdet særdeles hårdt. Skønnes f.eks. toiletbesøget lovlig langt, blev der uden dikkedarer trukket i kvindens løn efter fast tarif. På tilsvarende vis blev disciplinen opretholdt på I. H. Rubens store dampværeri i København i tilfælde af »Fejlvævning, pletter, uorden, opsætsighed, skade på bedriften ...« (s. 181). Kvindestrejker var, viser Agnete Birger Madsen, langt fra ualmindelige i tiden omkring århundredeskiftet. Støtten fra de bestående fagforeninger – hvilket vil sige mændenes – var ikke altid meget bevendt; derfor dannedes der i 1880'erne og 1890'erne flere rene kvindefagforeninger. Deres liv blev ikke langt, og i dag er Kvindeligt Arbejderforbund alene tilbage. For lige så længe de holdt sig uden for den eksisterende fagbevægelse, stod arbejderkvinderne svagt, og selv om strejkeaktionerne ganske givet gav tro på egne kræfter, gav de heller ikke ret meget andet. Slagkraft i så henseende fik arbejderkvinderne først, da de tilsluttede sig »mændenes« fagbevægelse. Kan man da – således som Agnete Birger Madsen synes tilbøjelig til (s. 185) – virkelig tillade sig at beklage, at kvinderne samtidig »mistede et stykke selvstændighed«?

Der har været fem store *Oprørsbevægelser i dansk landbrug* fra Estrup-tiden og op til i dag. De fem er Dansk Agrarforening, som blev stiftet i

1893; Dansk Landmandsforening fra 1917; LS (Landbrugernes Sammenslutning) fra 1930; det afnazificerede LS fra 1953 og endelig LR 80 fra 1979. Erik Helmer Pedersen, hvis artikel handler om disse fem, mestrer kun alt for godt den videnskabelige jargon, og dét for viderekomne: Målet med undersøgelsen er, hedder det, »at søge konstatere, hvorvidt en historisk analyse på baggrund af et synkront dispositionsskema giver mulighed for at ytre sig historisk forsvarligt om rekurrente fænomener« (s. 197). Sjældent så man styggere sætning! Heldigvis er den ikke typisk; Erik Helmer Pedersen kan nemlig også udtrykke sig så kort og fyndigt som en islandsk sagafortæller: »Uden landbrugskrise, ingen oprørsbevægelse«, står der f.eks. på nøjagtig samme side.

De fem protestbevægelser behandles ikke én for én, men under følgende tre temaer: 1) bevægelsernes baggrund i en krisesituation for landbruget, 2) deres organisations- og ledelsesforhold og 3) deres virkemåde og resultater. Hertil kommer som afslutning et kort rids af danske landmandsbevægelser i det store, internationale, perspektiv. Samtlige fem bevægelser udsprang – som antydnet – af kriser: Agrarforeningen, da depressionen i 1890'erne ramte planteavlslandbruget; Landmandsforeningen, da den radikale mindretalsregering satte ind med al sin planøkonomi og indkomstpolitik under 1. verdenskrig; LS i forbindelse med 30'ernes store landbrugskrise, før eksportaftaler bl.a. med England var bragt i stald, og de to seneste bevægelser, LS fra 1953 og LR 80, da dansk landbrug først skulle finde sig til rette med efterkrigsmarkedet i Europa, derpå – efter medlemskabet af EFTA – erfarede, at overgangen til EEC ikke udelukkede magre år. 1978–79 blev især kritiske med et indsnævret »spillerum mellem priser og omkostninger« (s. 202). Alle fem kom de til verden, fordi de bestående organisationer inden for landbruget ikke evnede at kanalisere presset nedefra og udefra frem til de ønskede politiske beslutninger. Protesten rettede sig følgelig ikke alene mod politikerne men også mod organisationerne. Størst voksede LS sig med sine godt 100.000 velorganiserede medlemmer. Hér kan man ifølge

forfatteren tale om en egentlig græsrodsbevægelse, som forøvrigt ikke veg tilbage for at sætte magt bag agt: LS organiserede således en sønderjysk mejeristrejke i 1933. Behandlingen af efterkrigstidsbevægelserne er temmelig skitse-mæssig. Til gengæld fastslås det, at såvel Agrarforeningen som Landmandsforeningen havde karakter af »proprietærsammenslutninger«.

Den valgte tematisering (det synkrone dispositionsskema) giver forbløffende godt overblik over det komplicerede stof. Omvendt må man spørge sig selv, om den ikke også automatisk bevirker, at ligheder og fællestræk bliver overbetonet – en tendens der formentlig yderligere forstærkes ved til indledning at fastslå, at der er tale om »rekurrente fænomener«.

Med Hans Hoier Nielsen og Arne J. Roligheds artikel *Strejker og fagopposition i 1970'erne* er vi rykket helt ind på vor egen tid. Artiklen falder i to dele. Den første er statistisk lagt an og som sådan ret teknisk betonet. Heri gøres de forekommende tilfælde af overenskomststridige konflikter i lavkonjunkturperioden 1976–79 op. For sammenlignings skyld er medtaget Margit Groths tilsvarende tal for højkonjunkturperioden 1969–1972. Arbejdets anden del, om fagoppositionen, er mere beskrivende.

I sig selv er det en svær opgave at sætte korrekte tal på konflikterne. Først skal den dagligdags glose »konflikt« omsættes til en veldefineret, entydig måleenhed. Hvor vanskeligt dét er, fremgår af s. 212–14. Hertil kommer, at der ikke findes nogen samlet, endsiges officiel, redegørelse for konfliktintensiteten. Oplysningerne er derfor blevet tilvejebragt ved avislæsning. Fire dagblade blev studeret systematisk mellem 1. april 1976 og 31. marts 1979, nemlig Information, Socialistisk Dagblad, Land og Folk samt Århus Stiftstidende.

Stillet over for Margit Groths ældre tal er de i alt optalte 9006 overenskomststridige konflikter ensbetydende med en tredobling i konfliktniveauet. En væsentlig faktor er de mange konflikter inden for det offentlige, nærmere bestemt social- og sundhedsvæsenet, el-

ler – for at være helt præcis – på daginstitutionsområdet. 1969–72 spillede sådanne konflikter ingen større rolle. 1976–79 udgør strejkerne og de faglige møder på dette område ikke blot 80% af alle offentlige konflikter. De repræsenterer faktisk halvdelen af *samtlig* 9000 konflikter. Forklaringen herpå finder forfatterne i »den nedskæringspolitik, som indledtes i midten af 70'erne som følge af den betydelige ubalance i statens indtægter og udgifter« (s. 218). Politikerklischeer som disse illustrerer ganske fint, *hvor* dagsaktuel og *hvor* politisk ladet samtidshistorie kan være. Dette gælder i endnu højere grad det iøvrigt særdeles velskrevne afsnit om fagoppositionen 1976–79.

Hensigten er hér at kortlægge, hvorledes de tusindvis af konflikter blev organiseret. Da de først rullede, var fagbevægelsens muligheder begrænsede – ved at støtte overenskomststridige aktioner ville forbundene jo pådrage sig et organisationsansvar. Andre trådte til: syndikalistiske grupperinger som Socialistisk Arbejderklub (SAK) og Tillidsmandsringen(e) (TLR) eller det DKP-dominerede Formandsinitiativ (FI), samt endelig en vifte af støtte- og solidaritetskomitéer, der groede af venstrefløjen. Fagbevægelsen havde al god grund til at føle sig truet. Men den lå, ifølge forfatterne, som den havde ret. For det første havde den ikke kendt sin besøgelsestid, da nye konfliktområder og – grupper dukkede op inden for den socialpædagogiske sektor; den blev nærmest overrumplet. Og for det andet var den socialdemokratiske regeringspolitik en tung dødvægt for bevægelsen i 70'erne, hvor forlig fulgte på forlig (fra SV-forliget i 1974 til August-forlig III i 1978). Denne konklusion taget i betragtning kunne man ønske sig, at også dagbladet Aktuelt var kommet til orde i artiklen.

Peter Gundelachs bidrag *Græsrodsbevægelser og aktioner* tager direkte afsæt i 60'ernes ungdomsoprør; i atommarcherne, slumstormerne, hippierne og provoerne – altsammen fænomener, der længst er gået heden. Men pointen er, hævder forfatteren, at vitale elementer i ungdomsoprøret lever videre i de åbne, løst organiserede græsrodsbevægelser.

Det gælder modviljen mod, at staten lægger stedse større områder ind under sin indflydelse og gør flere og flere opgaver offentlige, ja ligefrem »koloniserer hverdagslivet« (s. 240). Det gælder også de fantasifulde aktioner for at dæmme op herimod. Og nu som dengang har aktionerne også en anden og videre funktion end det blotte, målrettede forsøg på at påvirke de politiske beslutningsprocesser; de udgør en alternativ samværsform, en bevidst ny og anderledes måde at leve sit liv på. Godt nok er den gennemsnitlige græsrod ifølge Peter Gundelach 20–35 år og offentligt ansat, men græsrodder kan nu alligevel være så meget. Etiketter er rummelige. Der er plads til både Greenpeace, Kvindebevægelsen, Folkebevægelsen mod EF, BZ'erne og Rock mod Barsebäck og en masse andre. Fællesnævneren for disse bevægelser er, at de rummer en kritik af magten og en vilje til engagement, parret med lysten til at handle selv (s. 247). Engagement præger også Peter Gundelachs artikel. Den tæller afgjort blandt bogens lettest læste, elegant og essayistisk.

Også Ole Borre beskæftiger sig med græsrodder. Han foretrækker imidlertid ordet »ukonventionel politisk adfærd«. Allerede heraf kan man ane, at hans holdning er en anden end Peter Gundelachs. Ole Borres artikel *Protest og ideologi* er, som det angives i undertitlen, en præsentation af »resultater fra en dansk interviewundersøgelse«, der blev foretaget blandt små 2000 repræsentative personer i forbindelse med valget i oktober 1979. De udvalgte blev forhørt om bl.a. deres syn på underskriftsindsamlinger, fredelige demonstrationer og »direkte aktioner«. Det bearbejdede materiale lægges frem under flittig brug af tal og kurver. Der er ingen grund til at gå i detaljer med V-kurverne eller deprivations- og indlæringshypotesernes forklaringsværdi overfor perceptionshypotesen: det er vist for feinschmeckere. Vi skal indskrænke os til at rekapitulere undersøgelsens hovedresultater: stigende protestaktivitet hænger sammen med stigende indkomstniveau; der består en klar sammenhæng mellem venstreorientering og protestaktivitet samt: miljøet i gymnasierne og på de højere læreanstalter

fremmer deltagelsen i protestaktiviteter. Ole Borre konkluderer, at man formentlig kan tale om en speciel protestkultur, med de nævnte karakteristika. Resultaterne må være sød musik for den, der betragtede – og måske fortsat betragter – udviklingen i 70'erne som udemokratisk og samfundsnedbrydende. Ole Borre kan kun bekræfte ham eller hende i, at græsrodsbevægelserne skyldes »En alt for fri opdragelse, en venstreorienteret agitation og en velvillig holdning fra de massemedier, som hungrede efter nyheder«, således som Ole Borre præsenterer de pågældende holdninger (s. 251). Men som man spørger får man svar; og gad vidst, om de interviewpersoner, der tillod sig at stejle over for synspunkter som »Det ville være meget fornuftigt at lade en stærk mand gribe magten i en økonomisk krisituation« eller »Fjernsynet og radioen burde tie yderliggående synspunkter ihjel« ikke løb en fare for at blive betragtet som andet og mere end blot anti-autoritære. Vedkommendes reaktioner skal angiveligt bruges til at måle holdninger til autoritet på et index fra 2 til 10; men det ene synes at føre det andet med sig: den anti-autoritære er sikkert også rød, medieliderlig og studerende. En sådan mistanke trænger sig på ved læsningen af f.eks. følgende bemærkning fra Ole Borre: »Det forekommer naturligt, at de protesterende forkaster tankegangen om en »stærk mand« og om at indføre en eller anden form for censur i TV og radio, eftersom begge foranstaltninger uden tvivl vil rette sig netop mod de protestaktive. Vi kan se denne anti-autoritære holdning som endnu en karakteristisk aspekt af protestkulturens selvopfattelse ...« Tidligere i artiklen er vi jo blevet belært om, at de forskere, som hælder til en sådan protestkulturteori (og herunder altså også Ole Borre) er tilbøjelige til at mene, at »de protesterende selv opfatter deres aktivitet som et stærkt positivt forsøg på at fremme demokratiet« (s. 267). Hvad er Ole Borres opfattelse?

Jørgen Jepsens artikel *Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?* er ét stort vue over navnlig den sidste halve snes års konfrontationer mellem or-

densmagt og borgere. Tableau efter tableau rulles op i en tilsyneladende endeløs kæde: landmændenes blokader af alfarvej, fiskernes af havnene; Hope-Computer-konflikten; sammenstødene ved UNIPRINT, Bækkelund, INFO, Benzinøen, Berlingske Tidende, Fragtmandshallen, Steins Laboratorium og Taulov; »gå planken ud«-affæren på Rømsild; Karl Jørgensen-sagen, La Cabana-blokaden; raceurolighederne i Kalundborg. Hertil kommer Boligkaravanen, Todesgade, Byggeren og BZ'erne. Man kunne blive ved. Som Jørgen Jepsen lidenskabsløst lægger eksempel ved eksempel er man ikke utilbøjelig til at lade sig overbevise om, at udviklingen bør ses som én lang voldsspiral, der trækkes op ved sin egen indre, groteske logik; begge parter, politi og demonstranter, bekræftes mere og mere i sine respektive roller; modparten diaboliseres; atmosfæren mættes til bristepunktet for at slå ud i en erklæret gensidig vilje til at anvende livsfarlig vold (s. 297). Nedknippling, schæfere og varselskud udveksles, som vi ved, med sten, møtrikker, professionelle slangebøsser og måske syre eller barberblads-kartofler.

På mange måder er Jørgen Jepsens artikel ét langt åbent brev til de socialdemokratiske politikere, en opfordring så indtrængende, som vel tænkes kan, om besindelse. Brevets adressat bærer – ifølge forfatteren – et ikke ringe ansvar for udviklingen. Just derfor har de socialdemokratiske folketings- og kommunalpolitikere, i lighed med fagbevægelsens repræsentanter i politiorganisationerne, det i deres magt at vende denne udvikling, mens tid er. 60'erne og især 70'erne har, pointerer Jørgen Jepsen, forbløffende mange ligheds-punkter med situationen, som den tog sig ud i socialdemokratiets og fagbevægelsens egen barndom. Dengang var det *dem*, der demonstredede, aktionerede, og vandt. Om historien gentager sig? Jørgen Jepsen er tilbøjelig til at besvare sit eget retoriske spørgsmål bekræftende. Det kan i allerhøjeste grad diskuteres, om han ikke drager parallellen utilstedeligt håndfast; til gengæld kan det næppe diskuteres, at Jørgen Jepsens artikel til overflod dokumenterer, hvorledes »ukonventionel politisk adfærd« synes at have været et så funda-

mentalt træk i hele det danske demokratis historie, at den snarest bør kaldes normal.

Redaktøren Flemming Mikkelsen, tegner sig selv for bogens sidste bidrag: *Kollektive aktioner i Vesteuropa 1500 til 1985*. Der er hér tale om en kyndig og yderst veloplagt rundvisning; først i, hvorledes forskellige typer af konflikter har domineret til forskellige tider; dernæst i de seneste resultater om konflikter i England, Tyskland og Frankrig, set over et længere stræk, og endelig i de herskende konfliktteorier. Før den næsten programmatiske udgangsreplik: »De kollektive aktioner viser sig ... ikke som pludselige og uforudsete hændelser eller som udbrud af hidtil latente spændinger og frustrationer, men opstår som følge af en kontinuerlig proces af solidarisk aktivitet og dermed politisk kamp« (s. 347), har vi været så vidt omkring mellem forfattere, lande, resultater og teorier, at ingen kan nære tvivl om, at den internationale forskning i kollektive aktioner udvikler sig som en lavine. Selvsamme indtryk formidler den prisværdigt fyldige *litteraturliste*, som afslutter bogen.

Redaktøren gør allerede i et kort forord opmærksom på, at de mange bidrag i bogen ikke er søgt sat på én bestemt formel. De store forskelle i metode og de tilsvarende forskelle i teori gør det samlede produkt til lidt af et »pluralistisk« supermarked. Dét er, som det turde være fremgået, så sandt som det er sagt; men aner man ikke en undskyldende tone; og gør redaktøren monstro dyd af nødvendighed? Det havde han bestemt ikke haft nødvendig. For netop mangfoldigheden vidner med uafviselig styrke om, hvorledes ikke blot klassekampshistorikere men også forskere af mere traditionel positivistisk observans kan samstemme om, at de kollektive aktioners historie er et »både væsentligt og engagerende forskningsområde« (s. 7).

Krigshistorie er en klassisk disciplin. Historien om »den indre fred« er endnu i sin vorden. Måtte den blive lige så klassisk, og

måtte flere arbejder som de nu foreliggende følge!

Grethe Carlslund Petersen: Synspunkter på moderskabsforskningen¹

I dag får kvinderne ikke det antal børn, som de ønsker sig. Den pressede dagligdag med dobbeltarbejde, børnepasningsproblemer, usikker økonomi osv. samt den uvisse fremtid betyder, at valget mellem børn eller ej ikke er reelt. I de sidste tiår »er kvinderne gradvis blevet frarøvet retten til moderskabet,« og de skiftende socialdemokratiske og borgerlige regeringer har intet gjort for at fjerne »de barrierer, der forhindrer kvindernes umiddelbare lyst til at sætte børn i verden.«

Med disse påstande indleder Hanne Caspersen sin bog om moderskabspolitikken i 1930'erne med det formål at »opsøre samfundsmæssige forklaringer på, hvorfor jeg er blevet mor« (s. 11). Bogen giver dog ikke svar på, hvorfor hun eller andre kvinder er blevet mødre. Under inspiration fra den nye kvindeforskning tager hun et nutidigt og personligt udgangspunkt og understreger, at den subjektive metode er partisk og har kvindernes frigørelse som målsætning. Derfor griber hun fat i det konfliktfyldte problem i kvinderollen, ude-hjemme-problematikken, og her indtager moderskabet selvsagt en central placering. Men moderskabet og kvindefrigørelsen er modsætningsfyldte størrelser, og »når vi beskæftiger os med moderskabet, må vi hele tiden have *modsatningen* for øje, at vi ønsker moderskab som en mulighed og mangfoldighed i kvinders liv, men ikke vil fastholdes i moderskabet« (s. 13).

Bogens nøglebegreb og politiske krav er kvindernes *dobbelte ret* til såvel moderskab som lønarbejde, og Hanne Caspersen mener, at det hidtil har været et enten/eller-spørgsmål. Kvinderne 'valgte' i 30'erne moderskabet, i

1. Hanne Caspersen: *Moderskabspolitik i 30'erne. Det modsætningsfyldte moderskab*. Den historiske forening, Kbh. 1985 177 s. Kr. 75,00.